

Проте в практиці міжнародного співтовариства здійснюються певні збройні заходи, проведені під егідою ООН, що називають «гуманітарна інтервенція» їхньою метою є військове втручання в події, що відбуваються в конкретній країні, яку «роздирають» збройні конфлікти міжнаціонального або релігійного характеру, для надання гуманітарної допомоги населенню, яке особливо страждає від таких дій (припинення кровопролиття, робота з біженцями, боротьба з голодом, допомога у налагодженні повсякденного життя і побутових умов і т.д.), а також для припинення військового протистояння воюючих сторін. Таке втручання, з огляду на особливі обставини, здійснюється без згоди уряду держави, у яку здійснюється військове вторгнення, тому воно й іменується «інтервенцією». Термін «гуманітарна» покликаний проілюструвати основну мету такого втручання. Саме так, наприклад, були охарактеризовані збройні акції в Сомалі та Руанді, розпочаті з метою призупинення внутрішніх конфліктів, що відбувалися там і супроводжувалися масовими людськими жертвами.

Разом з цим необхідно зазначити, що Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року, зокрема, говорить: «Жодна держава або група держав не має права втручатися прямо або побічно з якої б то не було причини у внутрішній зовнішній справі іншої держави».

1. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право.— Х.: Одиссей, 2008.— 704 с.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року / ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила. – Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] / ООН; Протокол, Міжнародний документ. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_200

Самотуга Андрій Валерійович
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІЙНА ЯК ЗЛОВЖИВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стосовно терміна «правовійна» (англ. «lawfare») у попередніх публікаціях нами було зазначено, що вона є нововведенням у міждержавних конфліктах і характеризується зростаючою доступністю через використання, а іноді й *зловживання міжнародним правом* (вид. – авт.) для доповнення або заміщення військових операцій з метою послабити позиції супротивника у міжнародних організаціях, а іноді й заподіяти руйнівного впливу на його правову [1, с. 150], а згодом і на політико-інституціональну складову. Звідси, виходячи з тематики цієї публікації, важливим є з'ясування саме феномену зловживання міжнародним правом.

Гене́за даного поняття бере свій початок ще з теоретико-правових досліджень. Як стверджують науковці, однією з ознак суб'єктивного права є наявність у нього своїх меж, будучи мірою поведінки, порушення якої є зловживання правом. Окремі дослідники відносять зловживання правом до різновиду правової поведінки, яка є соціально шкідливою, що здійснюється в межах правових приписів. Зловживання правом є одним із конкретних виражень протиправності правопорушення [2, с. 238, 317].

Грунтовною вітчизняною працею, що розкриває сутність та зміст аналізованої категорії, є монографія Т. Т. Полянського «Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)». У ній автор, зазначаючи, що зловживання правом характерно для всіх без винятку галузей сучасного права, констатує, що одними із найбільш небезпечних є зловживання правом, вчинювані у політичній сфері. Ці зловживання вчиняються особами, службові повноваження яких, будучи визначальними для тієї чи іншої держави, переростають у політичну владу. Особлива небезпека політичних зловживань проявляється, принаймні, у двох аспектах: по-перше, ці зловживання можуть бути спрямованими не лише всередину держави, в якій працюють ці службовці-зловживачі, але й назовні (зокрема, йдеться про зловживання у міжнародному праві), по-друге, одним із проявів зловживань у політичній

сфері є так звана формально-правомірна узурпація державної влади, яка призводить до порушення основоположних прав та свобод людей. До таких зловживань належать геноциди, етніциди, дискримінація інших людей за найрізноманітнішими ознаками, інше виправдане національним законодавством чи правозастосовчими органами порушення прав людей, що суперечить загально визнаним міжнародним принципам та нормативним актам.

Вчені-міжнародники до зловживань правом відносять, наприклад: міжнародний тероризм, геноцид, екоцид, біоцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, котрі характеризуються як «найбільш грубі порушення міжнародного права, що ставлять під загрозу мир і безпеку людства». Останні приклади зловживань найчастіше і є зловживаннями, при котрих форма і зміст позитивного права дотримується, але порушується природне право [3, с. 199].

Серед найбільш «кричущих» зловживань є: геноциди вірменського, єврейського та українського народів націонал-соціалістичним, комуністичними та іншими державними режимами; апартеїд у Південній Африці, сегрегація у США тощо; порушення правил (зловживання правом) ведення війни, що супроводжувалося масовим винищенням мирного населення (тут переважно йдеться про такий спосіб зловживання правом, коли національне законодавство дотримувалося, а міжнародне ще не врегулювало було ці питання). А вже після Другої світової війни, з метою недопущення повторення у майбутньому практики зловживань окремими політичними силами були ухвалені міжнародно-правові акти, в яких зафіксовано мінімальний перелік невідчужуваних основоположних прав людини.

А тому, як констатує Т. Т. Полянський, безкарність міжнародних злочинів у сучасних умовах у більшості держав світу є майже неможливою, оскільки після прийняття основних міжнародно-правових актів з прав людини, до яких приєдналася та цінності яких визнала абсолютна більшість держав, світова практика захисту прав людини (зокрема, у європейському регіоні) не зупинилася та пішла шляхом створення міжнародних судових трибуналів із засудження політичних злочинців незалежно від того, чи дозволяли їм національні закони країни вчинення таких злочинів [3, с. 116].

Не будемо заперечувати надто оптимістичний на той час висновок автора, оскільки його праця була видана 2012 р., і вже менш як за два роки було поставлено під сумнів надійність системи міжнародної безпеки, зокрема на європейському континенті, внаслідок застосування методу гібридної війни у міждержавних конфліктах.

Про беззаперечний умисний характер зловживання в міжнародному праві говорять також закордонні автори [4], чому задалегідь передують, зокрема, ініціативи глав держав щодо відповідних конституційних та законодавчих змін насамперед всередині країни – суб'єкта зловживання. Ще 2009 р. доцент провідного юридичного вишу України, а нині – представник Президента України у Верховній Раді України Ф. В. Веніславський зауважував, що особливо небезпечними подібні випадки зловживання правом є тому, що досить часто здійснюються відкрито й зухвало, їх протиправність повністю усвідомлюється відповідними суб'єктами, які навіть публічно хизуються подібними рішеннями чи діями [5]. Одним із запобіжників зловживань у царині прав людини є зобов'язання держави дотримуватись норм і принципів міжнародного права. А тому внесення до конституції держави положення про те, що вона превалює над міжнародними угодами, вплине не тільки на внутрішню ситуацію в країні, а й на те, як вона поводитиметься на міжнародному рівні (що важливіше).

Лідери країн-агресорів завжди майстерно орудували правом для просування своїх інтересів на міжнародному рівні та придушення незгоди на внутрішньому. Утім, в історії рідко траплялися правителі, що ставилися б до букви закону так само серйозно, але при цьому цілковито нехтували його духом. Отже, право перетворюється не на інструмент захисту потерпілих чи запобігання правопорушенням, а стає одним із центральних виявів гібридної війни. Наприклад, виправдання збройної агресії під приводом захисту начебто порушень прав співвітчизників чи представників етнічних груп закордоном, «неспроможності» держави – об'єкта агресії захистити власні об'єкти критичної інфраструктури, що становлять екологічну безпеку для держави-агресора та інших держав, а згодом – також маніпулювання використанням міжнародно визнаних інструментів народного волевиявлення [6], як-от організація на підтвердження легітимності окупації псевдореферендумів та псевдовиборів із задалегідь визначеним результатом тощо. Тобто йдеться вже про практичну складову в різноманітних діях держави-агресора, коли їй випадало йти проти міжнародного права заради власних експансіоністських інтересів або внутрішніх авторитарних заходів. Наприклад, це дало можливість державі знехтувати численними постановами, ухваленими проти неї в міжнародних судах, і справами, які виграла її громадяни в Європейському суді з прав людини.

Цими намаганнями припинення ролі міжнародного права не обмежується. Чого варті

лише спроби виходу з низки конвенцій, які гарантують, зокрема, захист жертвам міжнародного збройного конфлікту, що відкриватиме шлях до знущань над цивільним населенням. При цьому будь-які спроби міжнародного розслідування відкидатимуться як зловживання повноваженнями комісії в політичних цілях із боку несумлінних держав.

Наступний, найбільш кричущий вияв міжнародно-правового маніпулювання – зловживання правом вето в Раді Безпеки ООН, коли загальна гнучкість міжнародної правової системи дозволяє могутнім авторитарним режимам перекручувати певні її норми та правила.

Під час заснування ООН в 1945 р. в руйнівній силі права вето у прийнятті рішень вже можна було переконатися з досвіду її попередниці – Ліги Націй. Але тоді вона надавала право вето всім членам – постійним і непостійним – Раді Ліги, прототипу нинішньої Ради Безпеки ООН. Кількість таких держав зросла з 4-х у 1920-у до 15-и в 1936-у р., і кожна з них могла заблокувати будь-яке рішення. Нездатність врегулювати відносини між державами тоді призвела до найбільш жадливої війни в історії людства. Стосовно права вето з боку нинішніх 5-и постійних членів Радбезу (всі володіють ядерною зброєю), то всього за 73 роки існування ООН США застосували вето 80 разів, Велика Британія – 32, Франція – 18, Китай – 13 (майже всі з них – за останні три десятиліття). Щодо Росії (включаючи СРСР), то нею заблоковано майже половину з усіх резолюцій [7].

Як заявив 2017 р. тодішній представник України при ООН, а нині – посол України в США В.Ю. Єльченко, наша держава послідовно виступає за поетапне скасування права вето. Переконані, що постійний член Ради Безпеки, коли він є стороною конфлікту, який розглядається Радою, має бути обмеженим у можливості застосування права вето з питання, в якому він – заінтересована сторона [8]. Більше того, статтею 27 Статуту ООН передбачено, що сторона, яка бере участь у спорі, повинна утриматися від голосування при прийнятті рішення [9].

З викладеного випливає, що міжнародне право, і тим більше національне право окремих держав, виявилось не готовим протидіяти такому явищу, як зловживання правом. І саме Захід повинен докладати більше зусиль, щоб держави-порушники не втратили вразливості до норм міжнародного права, інакше й інші держави підуть слідом і порушуватимуть ці норми у своїх згаданих сферах впливу. Це призведе до трагічних наслідків у галузі верховенства права й захисту прав людини в усьому світі. Адже не слід допустити того, аби чергова війна (вона може виявитися останньою в історії цивілізації) була єдиним рушієм реформування міжнародно-правових інституцій.

1. Самотуга А. В. «Lawfare» («правовійна») як засіб виправдання агресивної війни: генеза поняття. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 146-152.

2. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерников. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

3. Полянський Т.Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України* / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 25. Львів : Галицький друкар, 2012. 456 с.

4. Kiss A. Abuse of Rights. 2006. URL : <http://berkeleytravaux.com/abuse-right-international-law/> (дата звернення – 20.02.2020).

5. Веніславський Ф. В. Зловживання правом в публічно-правовій сфері як загроза стабільності конституційного ладу України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 24-29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_7 (дата звернення – 20.02.2020).

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print (дата звернення – 20.02.2020).

7. Опасная “ветократия” в ООН. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2642955-opasnaa-vetokratia-v-oon.html> (дата звернення – 20.02.2020).

8. Єльченко В. ООН майбутнього. *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. № 1, 12-18 січ.

9. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. Перевод официальный. Текст документа (сверен по): Организация Объединённых Наций : сб. документов, (Наука, Москва, 1981). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення – 20.02.2020).